

1182290

לקורות הכתות בישראל

מאת

אברהם אליהו הרבני

ווארשא

ברפוס י. אלפין

תרנ"ה

ЛЕКОРЕТЬ ГАКИТОТЬ БЕИСРОЕЛЬ

т. е.

Исчисленіе мелкихъ сектъ въ варшавѣ

соч. Д-ра А. Гаргави

ВАРШАВА

1895.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕ
Києвъ, 29 Декабр

Типографія И. О. Алапина, Налевакы № 47

לקורות הכתות בישראל.

מאת

אברהם אליהו הרכבי.

מוכרן כתות היהודים שהיו בזמן שאחר חתימת התלמוד נשאר לנו בספרות ישראל אך מעט מוער ובררך אנב. ורוב הידיעות בענינים אלה היו עד עתה בדינו מספרות הערבית לבני ישמעאל, ובספר „אשכול הכפר“ להקראי יהודה הדסי והאחרונים המביאים דבריו. הסופר הערבי היותר קדמון בענין זה הוא „אבו-אלפתח מחמד אל-שהרסתאני“ (ובקצור נקראהו שהרסתאני 1) - וכאשר נתבונן בדבריו נראה בעליל כי דברי מחבר קראי היו לו לעינים. ואמנם הקראי הלז לקח הרבה מחבורו של ר' דוד המקמץ (ושמו בערבית: דאוד בן מרואן אלמקמץ ואודותיו ידובר בפרטות למטה). וגם יהודה הדסי שאב מחבורו של ר' דוד כפי שזכר שתי פעמים בספרו הנזכר (א"ב צ"ו אות א' וא"ב צ"ח אות ר'). וכבר מזה נוכל לחרוץ משפט כי חבורו של המקמץ הוא אחד המקורים הראשונים לקורות הכתות. ואמנם זה יתברר עוד ביותר מספרו של הקראי „אבו-יוסף יעקוב אלקרר קסאני (שנקראהו בקצור הקרקסאני). הקראי זה כתב בשנת ד"א תרצ"ו (937 למה"נ) את חבורו הגדול בערבית בשני חלקים. החלק הראשון הוא פירוש על התורה ונקרא „כתאב אלריאץ ואלחדאיק (ס' גנים ופרדסים, והדסי באשכול יקרא לו ס' הנצנים). והחלק השני הוא ס' המצות לקראים הנקרא בשם „כתאב אלא-נואר ואלמראקב“ (ס' המאורות ומגדלות הצופים שנקראהו בקצור ס' המאורות) ונחלק ל"ג מאמרים. ובמאמר הראשון שהוא המבוא לכל הספר ידבר בפרטות אדות הכתות בישראל לפי סדר הזמנים. ולרגל מלאכתנו נביא פה את תוכן דבריו וביחוד אותם אשר מהם נלמד דברים חדשים להשלים ולתקן את דבריו נראמץ בענין הנכבד הזה.

בפרק א' ממאמר א' מספרו של קרקסאני שראשו יחסר בכ"י שלפני ישתדל המחבר להוכיח את ההכרח להביא את דעות האמונה בכור הבחינה והבקרת ויסתור דעה כמה אנשים מהקראים שבפרס שיחשבו את העסק בפילוסופיא וחקירת לדבר

מוזיק לאמונה (כמו שהתאונן על מצב זה בין הרבנים רב סעדיה גאון בראש ספר האמונות והדעות). אולם גם אוהבי החכמה והמחקר — יוסף המחבר לומר — יחמאו בפעם בפעם לאמת. כן למשל דניאל הקומסי עם כל חריצות שכלו ורוב ידיעותיו יתעה לרוב מדרך האמת וביחוד מהתנגדותו המכוונת אל הנשיא ענן. והנה בראשונה נגד הניאל את ענן למעלה והיה מכנה אותו ראש המשכילים ואחריו נהפך לו לשונא ומגנה והיה קורא לראש המשכילים — ובכלל יתאונן המחבר על התנגדות ראשי הקראים זה לזה אם נקנאה ואם מתאות השררה וההתנשאות על חבריהם. בסוף הפרק הזה יאמר קרקסאני כי הוא השתדל לקבץ בספרו זה דעות כל החכמים על דבר התורה והמצות הן מה שנכתב בספרים והן ממה ששמע בעל פה באסיפות חכמים ונבונים.

בפרק ב' יקרא המחבר בשם את כל הכתות נקצרה וישתדל להוכיח בדרך פלפול זר ועקום כי הראשון שיסד כתה חדשה בישראל והם כת הרבנים (!) הוא ירבעם בן נבט. — ובכזב הגלוי הזה המעורר צחוק אחזו כל סופרי הקראים ולא הרפו ממנו עד הימים האחרונים: סלמון בן ירוחם במלחמותיו. הדסי באשכול. מרדכי לוצקי מלכות. שלמה מרוקי באפריון. שמחה יצחק לוצקי בארחד צדיקים, ועוד אחרים. ואחד מרבני ויניציאה ר' אברהם חיים ויטרכו בספרו אמונת חכמים (מעם זקנים ל"ז) ימרו להם במדתם כי יאמר על הקראים: „אשר כפי האמת הם מודע ישראל כמונו מעשרת השבטים שמרדו ונשאו יד במלכי יהודה ונתפרדו משבט יהודה ובנימין בימי ירבעם בן נבט כמו שתמצא בספר מלכים". — ועל כי בפרק זה ידבר קרקסאני מן הכתות בדרך קצרה ובפרקים הבאים ממאמר זה יאריך לדבר יותר טוב יהי למטרתנו לאחד ולחבר את דבריו על כל כתה וכתה במקום אחד.

בפרק ג' וד' יתוכח קרקסאני עם הרבנים ויקבץ את המאמרים המתנגדים לשכל הפשוט באגדות התלמוד במדרשים וספרים חיצונים וכן הרונים הסותרים לפי דעתו לפשטי הכתובים ויוכיח מזה כי תורה שבע"פ לא היתה מקובלת באומה. ומטענותיו אלה נראה ברור כי כמו שדחו חכמי הרבנים בקנה את הקראים המתנגדים עמם כמו כן עשו הקראים בחבילות מענותיהם ותשובותיהם נגד הרבנים. כי לא יעזו שום הפרש בין הדברים המקובלים באומה כהלכות למשה מסני ותקנות חכמים כמשנה וגמרא ובין דברי גוזמא ומילי דאגרתא שנאמרו מחכמים יחידים לצורך השעה וגם הדברים הזרים הנמצאים בספרים חיצונים המיוחסים לחכמי ישראל הקדמונים כמו שער קומה, אותיות דרבי עקיבא, היבלות דרבי ישמעאל ודומיהם, את כל החבורים והמאמרים האלה ערכבו הקראים ביחד וקראו לו בשם תורה שבעל פה של הרבנים. אף כי ידוע הוא שהספרים החיצונים הנזכרים משכו עליהם קו חשד גם בין הרבנים הנבונים כמו שזכר בתשובת הרמב"ם (בנמעי נעמנים) ואצל רבי משה תקו (באוצר נחמד ג' עמוד 62). ומדברי קרקסאני עצמו בסוף פרק ד' נראה כי כבר בימיו חשבו הרבנים המשכילים את הספרים האלה כמוזיפים על ידי המינים בתחבולת הַפּוּחַ. ובכל זאת הוא מתעקש ועומד על דעתו להאשים את הרבנים בזה בלי מעם וראיה מוכחת. וכפי הנראה דברי רב סעדיה גאון „כספר שחבר על מענות מין אחד שאמר על רבותינו

ז"ל חכמי התלמוד הלילה שהם היו נותנים דמות ותמונה לבורא העולמים יתעלה שמו" (1) היו ערוכים נגד מענות הקרקסאני. ושם יאמר רס"ג גם כן כי לא נדע מי הוא המחבר ס' שיעור קומה המיוחס לרבי ישמעאל ואולי תלה המחבר את ספרו באילן גדול. ואמנם נוכל לומר גם כן כי הספר ההוא נתחבר מרס"ג נגד זקראי בן-סאקוי ה שמען כמו כן מענות דומות מכל וכל לאותן של קרקסאני (2). ועד עתה לא נודע לנו מהותו. ואולי ברכות הימים יתגלה /כף-סאקויה והקרקסאני (שהיה מכונה גם כן כן-סמעויה) איש אחד הוא. אולם יהיה איך שיהיה הנה מענות הקרקסאני היו ליסוד מוסד לפגחי הקראים שבכל דור ודור נגד הרבנים ותורה שבעל פה.

בפרק ה' ידובר אדות כת השמרונים. ואמנם אין בדברי הקרקסאני פרטים חדשים אדותם שלא ידענו אותם מפני סופרי השמרונים עצמם וסופרי הערבים מסעודי, שהסתאני, אלבירוני ומקריזי.

בפרק ו' ידבר קרקסאני אדות הצדוקים ויאמר כי צדוק מיסד הכת הזאת הוריע חלק מהאמת בעניני הדת (ועל ענין יאמר המחבר למטה כי הוא הוריע את האמת כלה) בוכוחו עם הרבנים. לפי דברי הקרקסאני חבר צדוק ספר אשר בו חלק כהרבה דברים על הרבנים ומען עליהם מענות רבות. אולם במענותיו לא הביא ראיות והוכחות לדרביו כי אם מען על פי הקבלה שבידו (עלי ג'הה אלכבר). ורק בהלכה אחת. והיא באסור הזיווג עם בת האח והאחות הביא ראיה על דרך ההיקש עם אחות האב והאם. עוד יאמר המחבר כי הצדוקים אסרו את הגירושין. ובחשבון הזמנים כל החדשים היו שוים אצלם במספר שלשים יום לכל חדש. ובפרק שאחר זה יספר קרקסאני בשם המקמץ כי הצדוקים האמינו בגשמיית הבורא ולקחו כפשוטם את הכתובים המדברים מפני ה' יד ה' וכדומה.

והנה עדות הקרקסאני אדות הספר שחבר צדוק (או שהיה מיוחס אליו) שהיה נמצא עוד בימיו, הכי נכבדה היא כאשר נדבר מזה למטה. ומלבד הקרקסאני עוד יעיד כזאת מחבר קראי אחר קדמון (אולי סה'ל אבו-אלסרי. ראה זכרון לראשונים מחברת ה' עמוד רכ"ה) שבוכוחו עם הרס"ג אדות קדוש החדש בבאורו בשפת ערבית לס' שמות יאמר כזאת: „והנה הקדמונים היו משתדלים לראות את הלכנה החדשה. ועל זה יאמר אלפיומי כי הסבה לזה היו צדוק וביתוס. אולם כתבי הצדוקים ידועים ונמצאים בידינו (ומערוף בין אלנאס כתב אלצדוקיה) ולא נמצא בהם דבר ממה שזכר אותו האיש. כי בכתבי צדוק נמצאו דברים רבים שבהם התנגד אל הרבנים בזמן הבית השני אדות הקרבנות וזולתם, ולא נמצא בספרו אף אות אחת ממה שזכר אלפיומי („ודלך אנה פי כתב צדוק אשאי אנכרהא עלי ארבאנין פי בית שני פי אלקראבין וגירהא ומה סמע פי כתאבה חרף ואחד ממה דכרה אלפיומי“). וקשה מאד להבחישי עדות שני הקראים האלה ולומר כי ברו ענין ספר צדוק מלבם. וביחוד דברי השני בוכוחו נגד רס"ג והרבנים שיוכלו להזכירו על פניו ולדרוש ממנו נתי ספר ונחזי. ורק זה אפשר וקרוב לרעהנו כי לא היה החבור ההוא כאמת מצדוק עצמו רק נתחבר בזמן מאוחר ממנו ונתיחס אליו.

(1) פירוש ס' יצירה לר"י בן ברזילי 20—21.
 (2) ראה ציון 137, II, ופינכקער ל"ק כ"ד ומ"ג.

ואמנם נכבד הענין הזה לנו מפאת כי בזמננו זה הוכיחו חוקרים אחדים (וביחוד גייגער והאלדהיים) כי יש ממש בהנחת חכמי ישראל הקדמונים החושבים את הקראים לענף מגזע הצדוקים הקדמונים שנתחדש ונתחזק על ידי ענן . כי הכסמות שתי הכתות בדברים דתיים רבים לא תוכל להיות במקרה . ואמנם גם קרקסאני בדבריו שהבאנו ירמוז לדבר זה . אולם עד עתה לא היה נודע איך נהיה הדבר הנפלא הזה כי קמה לתחיה שיטת הצדוקים בימי רב יהודאי גאון בבבל אחרי עבור שבע מאות שנה מוזמן שנתעלמו הצדוקים מן העין בדברי הימים לישראל ? אך כעת כאשר נתגלה לנו כי עוד בימי הרס"ג היה ספר צדוק (או המיוחס אליו) נמצא בידי הקראים בנקל ונוכל להבין אפשרות התחדשות תורת הצדוקים על ידי ענן שהקן והוסיף בה איזה עקרים שלקח מן הרבנים (השארית הנפש , תחית המתים , ביאת המשיח וכדומה) . הענין החדש הזה יקר ונכבד הוא בקורות בני ישראל בכלל ובתולדות דת הקראים ביחוד , אך אין פה המקום להאריך בו ולכן נענו בו בקצרה .

בפרק ז' ידבר המחבר אדות כת מגאריה . השם הזה שהוראתו בערבית אנשי המערות (יאמר קרקסאני) נתן להם בעבור שספריהם נמצאו במערות . קרקסאני יהלל מחבר אחד מכני הכת הזאת ששמו אלסכנדראני (האלכסנדר) ויאמר כי החבור שלו הוא היותר טוב ומפורסם מספרי המגאריים . ואחרי החבור הזה (או : אחרי המחבר הזה) יצא לאור חבור קמן הנקרא „ספר ידוע" והוא גם כן חבור יפה . ככל הספרים האחרים של המגאריים לא נמצא דבר טוב והגון , כי כמעט כל דבריהם מהבל יחד . בני הכת הזאת יחשבו את ראשי החדשים מוזמן הגלות הלכנה החדשה . איזה מהם יאסרו את השחוק . ואצלם נמצאים פירושים רחוקים לכתביהקדש . בהתנגדות לכת הצדוקים ירחיקו המגאריים את גשמיית הבורא ואת הנמצא בכתביהקדש אדות הכונת ה' ופעולותיו מיחסים הם למלאך נברא שלפי דעתם הוא ברא את העולם , ולמטה יאמר כי לדעת זאת נמה גם בנימין אלנהאונדי .

ובראשונה נעיר כי אצל שהרסתאני נשתבש השם מן אלמגאריה ונעשה אלמקארבה (שהוא הלוף קל בכתיבה ערבית ורק בנקודות) . ובאשכול להרסי נשתבש פעם אחת (א"ב צ"ז אות ט') אלגדייה ופעם שניה (א"ב צ"ח אות ר') אלמגאדיה . ומדברי קרקסאני וגם מהוראת השם (ראה למטה) נדע כי הקריאה הנכונה היא אלמגאריה . וגראַטץ בחר בתמונה אלמקארבה אף כי הודה כי לא ידע הוראת המלה . ובהערותי להעתקה הרוססית (ולא נודעו לי אז דברי קרקסאני בענין זה) השתדלתי לבאר את השם בתמונתו אצל שהרסתאני שהוראתו המקורבים אל ה' . ולעת כזאת נדע כי אין ספק שהקריאה הנכונה היא אלמגאריה . ונוסף לומר כי גם אצל מקריזי תחת שם הכתה מגארבה (שהח' דע-סאסי יפרש בהוראת יהודי ארץ המערב , (Magrebiens ou juifs d'Afrique) צ"ל גם כן מגאריה 1) . במעם והוראת השם נמצא שנוי קל , כי אצל

1) אמנם ניכל לאמר כי באמת כוונתו ליסודי המערב באפריקה , כי הסופר הערבי אלכירוני בספרו „אחאר-אלכאקיה" (כסמקת ואכאוי האנגלית עמוד 278) יבוא כסס אכו-עיסו אלוראק על זכר כתה יהודית כסס אלמגריזין .

קרקסאני נאמר שנקראה הכת אל מג אריה מפני שספריה נמצאו במערה. ובאשכול להרסי נאמר כי הוראתו אנשי המערות. וכן הוא האמת כאשר נראה עוד סמוכין לזה למטה.

והנה שהרסתאני יאמר אדות כת אל מג אריה (אלמקארבה) כזה: „איוה מבני הכת הזאת יאמינו כי ה' ידבר עם נביאיו על ידי מלאך אחד שבחר בו מכל היצורים ועשה אותו לממונה עליהם. גם יאמרו כי כל הכתוב בתורה ובספרי הנביאים אדות תארי ה' הוא שייך אל המלאך הזה וכו'". מספרים כי האישי אריום [מיסד כתת הנוצרים הנקראת על שמו האריאניוס] לקח איוה דברים מכת אלמנאריה שקדמה לו בד' מאות שנה". והנה אריום זה מת בשנת 386 למה"נ ולפי חשבון זה זמן המנאריה הוא במאה האחרונה שלפני מה"נ. ואם כן מעות גדוה היא כדברי שהרסתאני אחר זה שיערבב את הכת הזאת עם היודגאנים המאוחרים הרבה. ונראמץ מעה כדברי שהרסתאני וחישב את בנימין למיסד את הכת הזאת. ובאמת בנימין החזיק בדעת בני המנאריה הקדמונים כפי שקרא בספריהם שהיו נמצאים עוד בימי הקרקסאני.

וכאשר נתבונן כפרטי הדברים שנאמרו אדות הכת הזאת יתראה לנו שהיא היא כת האיסיים (עססאך) והתרפיטים (מהעראפייטען) שאדותן דברו פילון האלכ-סנדרי — בספר המיוחס אליו — יוסף פלאוויוס ואיוה מבני הנכר. כן מה שנקראו בני הכת הזאת בשם אנשי המערות (מנאריה) יסכים עם המסופר אדות האיסיים ששכנו במדבריות הרחק משאון קריה. וכמדבר לא ימצא מקום כמזוח מחיות רעות ומחסה מרוח סערה וחום השמש רק במערות. וכפי הנראה ברבות הימים כאשר חדלו לגור במערות השתדלו לבאר את השם „אנשי המערות" מפני שספריהם נמצאו במערות. כמו כן ידענו באמת שהאיסיים העמיקו כרעיונות נשגבים וכדברי מוסר ומדות נעלות והיו רחוקים מצחוק והוללות. ועל זה יורה גם המסופר על בני מנאריה שאסרו את השחוק (ודומה לזה מאמר ר' יוחנן בברכות דף ל"א). גם ידענו עתה שהאיסיים והמנאריים התעסקו בעניני המלאכים הרבה. ואם נוסף לזה כי גם הזמן הקצוב לבני המנאריה (ביחד עם הצדוקים אצל קרקסאני ובמאה שלפני מה"נ אצל שהרסתאני) יסכים עם זמן האיסיים — אזי יהי הדבר קרוב לודאי כי שתי הכתות אחת היא. ובעבור זה ייכן לנו כמו כן מדוע לא נזכר שם האיסיים במספר הכתות אצל קרקסאני והמקמץ. ועוד נראה למטה כי עוד כת אחת נזכרה מהמקמץ והמחבר שלנו שהיא גם היא על פי ההשערה אל האיסיים והתרפיטים תתחשב. והנה מאלה האחרונים ידענו כי גרו בארץ ישראל בערבות ים-המלח וביחוד במצרים. ונראה כי אותם שבמצרים נקראו מהמקמץ ומהמחבר שלנו בשם „אנשי המערות". וקצת הוכחה לזה הוא כי כנוי המחבר היותר מצוין אצלם הוא אל אסכנדראני (האלכסנדרי) על שם עירו „אלכסנדריא של מצרים". ולמטה נראה כי גם הכתה השניה שמוצאה ממקור האיסיים והתרפיטים שכנה במצרים בקרבת העיר פסטאט. ונוכל לשער כי מקום מגורי הראשונה היה בצפונה של מצרים בקרבת העיר אלכסנדריא היה ומשכן השניה בצד דרום. ומזה נראה כי בארץ הפלאות מצרים שבה נמצאו לרוב זכרונות ימי קדומים כן מבנינים מפוארים ונשגבים וכן מכתבי אפיונים נתקיימו כמו כן גם שרידי כתות קדמוניות בדעות ואמונות לזמן יותר ארוך מבשאר הארצות.

יקר ונכבד הוא לנו לדעת כי עוד בזמן רס"ג (ועל כל פנים בימי המקמץ) היו נמצאים ספרים מאנשי המערות שלא ראינו ולא שמענו זכרם עד היום. שם חבור אחד משני החבורים של הכתה הזאת שמצאו חן בעיני הקרקסאני היה ספר "ידוע" שכפי הנראה "ידוע" הוא שם המחבר. ומצאנו שם איש בזה גם בכתבי הקדש (נחמיה י' כ"ב, י"ב י"א וכ"ב) וגם בימי אלכסנדר המקדוני כי נקרא אצל יוסף פלאוויוס שם הכהן הגדול שיצא לקראת המלך הזה. הספר הזה היה כתוב בשפת עברית. אולם לא נדע את שם הספר השני, ובאיוזה שפה היה כתוב, ורק נדע את כנוי מחברו אלכסנדראני (האלכסנדר). ובספק הוא כי יוכל להיות ששני הספרים נתחברו מאיש אחד ששמו היה "ידוע האלכסנדר". ולא נהדול מלהגיד פה עוד השערה אחת, והיא, כי אולי המחבר האלכסנדרני הוא פילון מאלכסנדריוא שבחבורו אודות האיסיים והתרפמיים (או בחבור המיוחס אליו אף שבאמת אינו ממנו) דבר מהם בידידות ורצון והלל אותם ומפני זה יכלו לחשוב אותו כאחד מהם. ואם נקבל את ההשערה הזאת נוכל לומר כי שימת פילון על דבר הלוגוס (המאמר, המימרא) שהוא לפי דבריו המלאך הראשון, נתנה ידים לדברי "אנשי המערות" אדות המלאך הבורא את העולם ומנהיגו, כמו שהבאנו למעלה. ואת כל זה אולי נדע בברור כאשר יתגלו לנו שארי המאמרים מספרו של הקרקסאני, ששם יביא דעות הכתות השונות וישא ויתן אדותן.

בפרק ח' ידבר הקרקסאני אדות הנוצרים ודתם, ויביא דעות שונות אדותם מהרכלים והקראים, ובתוכם גם את דברי ר' דוד המקמץ. ולא נביא הנה רק את הספור אדות, "המקמץ" עצמו, על כי בו נמצאו איזה חדשות בענין האיש הזה שעד הנה ערפל חתלתו. וזה תאר הספור: "הנה דוד בן מרואן אלקי הנודע בכנויו אלמקמץ היה פילוסוף, ובראשונה היה יהודי ואחרי כן נתנצר בנציבין על ידי איש ששמו נאנא. והיה נאנא זה חשוב בין הנוצרים, כי היה מופלג בפילוסופיא ומלאכתו היתה מלאכת הרפואה, ודוד המקמץ היה תלמידו שנים רבות והצטיין בפילוסופיא. וחבר נגד הנוצרים שני ספרים אשר בהם ימעון עליהם, ושני הספרים מפורסמים הם, והוא תרגם גם כן מספרי הנוצרים ופירושיהם לכתבי-הקדש: "פירוש בראשית" שקרא שמו "ספר בריאת העולם" (או ספר יצירה) וגם "פירוש קהלת".

ונציג פה איזה הערות קצרות לספור זה לבאר ולתקן את הנכתב עד כה אדות המקמץ וביחוד במה שכתב גראמץ.

א) הכנוי הערבי של ר' דוד אלקי הוראתו איש שנולד או ששכן בעיר רקה (ראקא) בארם נהרים שהיתה מושב המלוכה בימי הרון אלארשר. וכן נכתב הכנוי הזה בכל הספרים נדפסים וכ"י שמביאים אותו. והמצאת פירסם שנתקבלה גם כן מפנסקער ומגראמץ כי הקריאה הנכונה מכנוי זה היא אלעראקי על כי בעברית נקרא הבבלי — אין לה כל יסוד ושרש, כי גם העיר רקה היא בבבל. ב) הכנוי השני של ר' דוד אלמקמץ לא נתבאר עד עתה, לכן אניד השערתו כי הכנוי הזה המורה בעברית הקופץ ומדרג ממקום למקום (1), מפאת כי שתי

(1) וכעבור זה נקרא גם הארבה בערבית וארמית קמין קמא כמו בצרפתית Sauterelle.

לקורות הכתות בישראל

ד

פעמים החליף את אמונתו (מאמונת היהודים לנוצרים ואחרי כן בחזרה) וקפץ מרת אל רת.

ג) ספקו של פינסקער וודאו של גראָמץ בענין שייכות המקמץ לקראים, בפלים ומבוטלים. כי הקרקסאני לא יקרא את בן־אמונתו בשם יהודי שהם כי אם תמיד יכנהו אחד מחברי הכת שלנו ומאצחאכנא, בעץ אצחאכנא) . ובדבר הקראי מנחם גיצני בעל המכתב לאיש ששמו דוד הכבלי בקאהירא (שחשבו פינסקער וגראָמץ שהוא הוא המקמץ) הנה כבר הוכיחו שחיה כמה מאות שנה אחרי זמן המקמץ כמו שהבאתי בהערותי לספרו של גראָמץ במקומו .

ד) כמו כן נתבטלה השערת פינסקער וגראָמץ שהמקמץ נולד ישמעאלי בדת האיסלאם ונתגייר, ועתה נדע כי היחה לידתו בקדושה ורק במשך איזה שנים היה נוצרי ואחרי כן שב ליהדותו . ודברי החכמים הנוכרים כי היה המקמץ שר ופקיד במצרים בזמן הכליפים לבית פטימה (פאטימידען) לא יתכנו מפאת סדר הזמנים . כי בשנת ד"א תרצ"ו (937) כבר מובא המקמץ כמחבר גודע ומפורסם שלא נמצא בין החיים ובית פטימה לא הגיע למלוכה במצרים רק בערך ד"א תש"ל (970) או קודם מעט .

ה) שם המורה הנוצרי של המקמץ נא נא נא נמצא לפעמים אצל הגמוני הנוצרים (בישאָפֿע) הסורים הנוכרים אצל אססעמאני, והוא התאר הארמי מן השם (נאננוס) הרומי, או השם (נאנאס) היוני . וגם בערבית נמצא השם נא נא 1) . ואם נמצא בין רופאי הנוצרים ופילוסופיהם בעיר נציבין האיש ששמו נאנא, אזי נוכל לקצוב על ידו גם את זמנו של המקמץ . שעל כל פנים לא היה מאוחר מראשית המאה העשירית למה"ג, כי לפי עדות הקרקסאני משנת ד"א תרצ"ו כבר היו ספריו שחבר נגד הנוצרים (אחרי כמה שנים שהיה לומד אצל הפילוסוף הנוצרי) נודעים ומפורסמים ולא כחדשים מקרוב באו .

ו) המחבר לא יאמר בפירוש כי נתגייר המקמץ ושב לדת יהודית, רק זה נבין מדבריו : „וחבר שני ספרים נגד הנוצרים" . אך בלי ספק היה מדובר מזה בפרטות במקומות אחרים מספר הקרקסאני, או במקור אחר כנראה מן הכנוי „גר צדק" שנתכנה בו בספרות הקראים . וכן יחשבו חכמי ישראל את המקמץ ליהודי כשר .

ז) הפירוש לבראשית שתרגם המקמץ וקרא שמו „כתאב אלכליקה" (ס' יצירת, והוא מסכים לשם היוני גענעזיס) נזכר גם בשני כ"י „מכתאב אלמחאצרה" לרבי משה בן עזרא באוצר הספרים הקיסרי בפה . ואמנם בכ"י בודליאנא יחסר שם הספר הזה . וכמו כן ידובר מספר זה בבאור לבראשית בערבית מקראי שמצאתי ממנו רק דף אחד — ואשער כי הוא לקוח מפירוש הקרקסאני — ואלה דבריו שם : „וכבר חבר דוד בן מרואן אלרקי הנודע בכנוי אלמקמץ בבאור בראשית ספר יפה שתרגם מפירושי [הנוצרים] הסוריים . אך לפעמים הוא מקצר במקומות שהיה לו להאריך בהם . ולהפך הוא מאריך במקומות שאין בהם צורך לאריכות" . ומדברי ר' משה בן עזרא בספרו הנזכר נוכל להוכיח כי פירוש המקמץ לבראשית לא היה תרגום פשוט מבאורי הנוצרים . כי היה בו מאמר מיוחד שבו התוכה עם בעלי

הדעה שתורת משה תתכמל ותשתנה (נסך אלשראיע) וזו היא גם דעת הנוצרים. ונראה מזה כי המקמץ באמת תרגם את פירושי הנוצרים והוסיף עליהם מדיליה. ואולי על ידי תרגום המקמץ מפירושי הנוצרים לשני ספרים מכתבי-הקדש נתעוררו הנאונים האחרונים כבבל (רב שמואל בן חפני וחתנו רב האי) ואיזה מחכמי ספרד הקדמונים לשום לב לתרגום הנוצרים ופירושיהם.

בפרק מ' ידבר המחבר מבני הכתה הנקראת בשם אלקרעיה. והשם הזה לקוח מן המלה הערבית קרע (קשואין ודלועין) על כי בני הכת הזאת הכינו את כלי תשמישיהם מקשואין. גם יביא עוד באור אחר לשם הכת הזאת כי נקראו כן מפני שהיו מזרע יונח בן קרח שירד מארץ ישראל למצרים בימי ירמיהו הנביא (ירמיה מ"א—מ"ג). וכן באר את השם הזה הקראי דוד אלפאסי באגרונו בשרש קר (לקומי קדמוניות קס"ו). ואין ספק כי אין כל יסוד למעם זה. וגם הדמי באשכור (א"ב צ"ז אות יו"ד) הביא רק את המעם הראשון ולא השני. הסכה שבעבורה השתמשו בעלי הכת הזאת רק בכלים מקשואין ודלועין לא נודעה אל הקרקסאני בברור. ורק יגיד את השערתו (שהיא אולי השערת המקמץ) כי מפני בטול אפר הפרה האדומה חשבו בני אלקרעיה את כל האנשים למזמים, ולכן השתמשו רק בכלים שהכינו הם בעצמם. גם לא הניחו לאיש לעזור להם בזריעת שדותיהם ובקצירתם, ולא ידע המחבר הסכה לזה גם כן. עוד יאמר הקרקסאני כי יספרו אדותם ששבתו ביום הא' בשבוע ביחד עם יום השבת. וזוה נראה — יוסיף המחבר לומר — כי היו נוטים לדת הנוצרים. מקום משכן בני הכתה הזאת במצרים היה על שפת יאור הנילוס כעשרים פרסה מן העיר פסטאט. ובסוף הפרק הזה יאמר הקרקסאני: „בראשונה חשבתי כי הכתה אלקרעיה היתה אחרי זמן הנוצרי עד אשר מצאתי בספר דוד בן מרואן הנקרא „כתאב אלצראה" שהדת הנוצרית לקחה מרעות בני אלקרעיה. וזוה מוכח כי הכתה הזאת היתה קודם זמן הנוצרי. ומפני שחשבתי בראשונה כי דת הנוצרית קדמה לכת אלקרעיה לכן הבאתי את הנוצרים קודם (בפרק ח').

עד הנה דברי הקרקסאני. והנה שם הכתה אלקרעיה (בעלי הקשואין) נתן להם מפני שהשתמשו בכלים העשויים מקשואין ודלועין. ועל כי המחבר לא ידע בברור — וזוה נראה כי גם המקמץ לא ידע — המעם מדוע השתמשו בכלים כאלה נוכל לשער כי זה היה (לבד מזהירותם בדיני מומאה וטהרה) גם מפאת חפצם להתרחק מכל מיני מותרות (לוקסוס). כי הקשואים גדלו וצמחו בגנותיהם ושדותיהם ולא היה להם צורך לקנותם בכסף, ומקרא מלא הוא בכני ישראל שיצאו ממצרים: זכרנו את הדגה וכו' את הקשאים (במדבר י"א ה'). ומפני זה המעם בעצמו כפי הנראה חדלו מלשכור אנשים זרים להיות להם לעזור בעבודת שדותיהם לבל יהיו מוכרחים לשלם להם בכסף מלא וגם למען לא ירגילו את עצמם בעצלות וחיי ענג ורך. אולם הספור ששבתו ביום השבת וביום הראשון ביחד בודאי מופעה הוא. על כי קרקסאני יעיד בפירושו שזמנם היה קודם זמן התחדשות הדת הנוצרים ושבתת היום הראשון בשבוע. אם לא כי נאמר שהספור הזה הוא שייך לזמן מאוחר בעת שבני הכתה הזה התערבו עם בעלי הברית החדשה. או נוכל לומר כי נפל שבוש בדברי הקרקסאני (או אצל המקמץ) ובאמת היתה הכונה בעצם וראשונה כי הם

אוסרים כל מלאכת עבודה — ואף מלאכות אכל נפש — במועדים כמו בשבת. כי אצל הדסים באשכול (א"ב צ"ו אות ב') כתוב: „כבוד קדושת השבת וימי המועדים שומרים ביהר", ומשביתה יום הראשון לא נזכר שם דבר. ועל כל פנים אין להסתפק בדבר זה כי כוונת המקמיץ וקרקסאני בכתת אלקרעיה שקדמה בזמן לרת הנוצרית ושכנה בארץ מצרים והיתה מרדקת ביותר בדני טומאה ומהרה — לחלק אחר מבני האיסיים. ואם תצדק השערתנו שהצענו למעלה נידון פילון האלכסנדרי שחשבוהו גם כן לאחד מכת האיסיים יובן היטב אמרו כי הנוצרים לקחו מהם. כי ידוע הוא שהנוצרים בתחלת צמיחת דתם התעמקו הרבה בדבר הלוגוס לפי שימת פילון וחבריו מבני אלכסנדריא.

בפרק י' ידבר המחבר מחלוקין שבין בני ארץ ישראל ובני בבל וזוה יסתיע כי אין להרבנים תורה שבעל פה בקבלה איש מפי איש. וזאת הראיה לקחו ממנו הכמי הקראים הבאים אחריו: יוסף הרואה (זכרון לראשונים) [רף 6—394] ישר מסתתר (כס' המצות כו') ואחרים. ועל כל פנים הפרק הזה כתוב שלא במקומו. ומקומו הנכון הוא למעלה בפרק ג' וד' בוכוחו עם הרבנים.

בפרק יא יספר הקרקסאני ממיסד הכתה הנקראת אל עיסוניה או אלעיסויה (תלמידיו עיסי) על שם רבם אבו-עיסי מאספהאן ששמו העברי היה עובדיה. הוא היה בימי הכליף עבד-אל-מלך בן מרואן (משנת 655 עד שנת 705 למח"ג). הוא אמר על עצמו שהוא נביא ומרד ביחד עם הסרים למשמעתו נגד המושל ונהרג במלחמה עם חיל צבא המושל. אולם לפי ספור איוה מתלמידיו לא נהרג במלחמה כי אם הסתתר במערה אחת בין ההרים ולא נודע מה הגיע אליו. אנשי כתת אבו-עיסי האספהאני יספרו ממנו מופת כזה: הוא היה חייב פשוט ולא ידע לכתוב ולקרות וכל זאת השכיל להוציא לאור ספרים שנתחברו בלא עזרת איש אחר. ודבר כזה (יאמרו בני הכתה הזאת) הוא בלתי אפשר לאיש שאין הנבואה שורה עליו. ולמטה (בפרק י"ח) יאמר הקרקסאני כי בימיו שארית הכת הזאת נמצאה רק בעיר דמשק בערך עשרים איש. — מדעות אבו-עיסי באמונה ודת יביא הקרקסאני את הפרטים האלה. הוא אסר גירושי אשה כמו שאסרום הצדוקים והנוצרים. מן הפסוק שבע ביום הללתיך (תהלים קי"ט, קס"ד) הוכיח שחייב אדם להתפלל שבע פעמים ביום. והעיד על עצמו כי ה' צוהו בנבואה להתפלל בקריאת שמע וח"י ברכות. ועוד אמר כי ה' פקד על ידו למנוע מאכילת הבשר ושתית היין, את כבוד הרבנים (הכמי התלמוד) הרים עד למעלה ראש ואמר כי הם הגיעו למעלת הנביאים. — את כל התחבולות האלה (יאמר הקרקסאני) עשה אבו-עיסי למשון אחריו את לב אנשי ההמון והקהלות. ובעבור זה (יוסף קרקסאני לומר), לא ירחיקו הרבנים את העיסוניים ולא יביטו עליהם בעין רעה כמו שיביטו על בני כתת ענן ועל הקראים, והמחבר יספר כי פעם אחת שאל את יעקב בן אפרים אל שאמי (מארץ ישראל או מירושלים) מדוע תתקברו אל העיסוניים ותחתנו עמהם אף כי הם מיהסים את הנבואה למי שאינו נביא (אבו-עיסי)? ועל זה השיב יעקב: מטעם זה איננו דוחים אותם — מפני שהם מסכימים אתנו אדות ומני המועדים. התשובה הזאת (יאמר הקרקסאני) תוכיח כי ההתנגדות להרבנים בענין המועדים שבראו מלבם הוא בעיניהם עון יותר חמור מהכפירה בעקרי האמונה.

IV

21

לקורות הכתות בישראל

אבו-עיסא חשב את ישוע הנוצרי ואת מחמד מיסד האסלאם לנביאים שנשלחו כל אחד מהם לעם מיוחד וצוה לבני כהתו לקרוא בספרי, "העוואנגליום ואלקראן" עם פירושיהם. גם אמר כי אך טוב הוא אם הנוצרים ובעלי האסלאם ישמרו את חקי תורותיהם כמו שהכרח הוא ליהודים לשמור את מצות התורה, וגם זאת (יאמר המחבר) עשה אבו-עיסא למוכת עצמו, כי אם לא היה מודה בנבואת אחרים שקדמוהו לא היו האנשים מאמינים גם כן שהוא נביא ובאמונתו בהקודמים היה מקוה למצוא עזר ומשען לעצמו, אך נכזבה תוחלתו ומשענתו היתה משענת קנה רצוץ.

ובראשונה ראוי להעיר כי הסופר שהרסתאני יאחר במעוה זמנו של אבו-עיסא עד זמנו של הכליף האחרון מבני אומיה מרואן השני והכליף השני לבית עבאס אלמנצור, ובאמת היה כתמישים שנה קודם זמן זה בימי הכליף עבד אלמלך. ולזה נומים גם כן דברי הרמב"ם באגרת תימן אדות אבו-עיסא שיקצוב שם זמנו בתחלת מלכות ישמעאל, ובמעוה שהרסתאני הלך גראמץ לאחר זמנו של מיסד הכתה זה. ואמנם נכבד הוא לדעת זמנו אם היה קודם ענן או אחריו, כי רואים אנחנו שאדות השקפתם על מיסדי דת הנוצרים והישמעאליים הסכימו אבו-עיסא וענן. ועד עתה חשבו שאבו-עיסא לקח זה מענן, וכעת נדע שבאמת היה בהפך שענן הלך בזה בדרך אבו-עיסא הקודם לו.

אצל הסופרים הערביים נמצא עוד איזה ידיעות אדות אבו-עיסא זה. הסופר שהרסתאני יאמר כי שמו העצמי היה יצחק בן יעקב והשם עיפיד-אלהים (עובד-אלהים = עובדיה) היה רק כנוי כבוד, וזה אפשר. עוד יאמר שהרסתאני כי אבו-עיסא צוה להתפלל עשרה פעמים ביום (ולא שבע) - אמנם זהו בודאי מעוה כנראה מן הכתוב (שבע ביום הללתיך) שהביא לראיה, ומה גם כי דבריו הקרקסאני יסכים גם הדסי באשכול (א"ב צ"ו אות ל'). ואודות המלחמה שהיה לאבו-עיסא עם חיל צבא הממשלה יספר שהרסתאני שקבץ חמון רב מיהודי פרס והתחוק סביב המחנה והבטיח להם כי כל זמן שלא יצאו מחוץ לקו לא תגיע אליהם חרב המושלים, ואנשי הצבא של הממשלה יצאו לקראת אבו-עיסא והגיעו עד הקו אשר מסביב מחנהו. אולם כהגיע שמה נפלה עליהם אימה כי פחדו מלחשו ולחמוי ושובו אחר. ואז רדף הוא אחריהם והכה בהם והמית מהם עם רב. ואחרי כן פנה המדברה להודיע דבר ה' ונבואותיו לבני משה בן עמרם אשר שם, ומספרים שנהרג אחרי כן הוא ואנשיו כשנלחם עם צבאות הממשלה בעיר רי.

הסופר הערבי אלבירוני יספר כי אבו-עיסא אמר על עצמו שהוא נביא המשיח ושלוחו, והסופר הנודע מקריו יאמר כי אבו-עיסא ספר לתלמידיו שהוא עלה למרום וה' יתעלה נגע בראשו (בערבות, ומסח עלי ראסה), שאולי הוראת המלות האלה פה היא שה' משה את ראשו לנביא) ושם ראה את מחמד נביא הישמעאליים והאמין בו. ואם באמת אמר אבו-עיסא כזאת ברור הוא כי עשה זאת למען תפוש את הישמעאליים בלבם. ומהדסי באשכול נדע עוד כי אסור הבשר והיין, לקח מהכתוב אצל בני יונדב בן רכב (ירמיה ל"ה) אשר אמנם שם נזכר רק האסור לשתות יין ולא האסור מאכילת בשר), כי את המועדים צוה אבו-עיסא לעשות לפי חשבון שנות החמה, ובי הוא חשב את עצמו למשיח (שם א"ב צ"ו אות כ' ומ').

בפרק י"ב ידבר המחבר ממיסד הכתה יודגאן הנקרא בכנויו א ל ר א ע י (הרועה את צאן עמו) . הוא היה תלמיד אבו-עיסוי ואמר גם כן על עצמו שהוא נביא , בני סיעתו הנקראים על שמו יודגאנים חשבו אותו למשיח והאמינו כי לא מת והיו מקוים כי עוד ישוב אליהם , כמו העיסונים כן אסרו היודגאנים אכילת הבשר ושתיית היין והרבו בתפלות וצומות . אולם חשבו כי מצות שמירת שבת ומועדים כמלה בומן הזה ואמנם היא רק לזכר בלבד .

ובספרות הערביים נמצא אדות יודגאן את הדברים האלה - הסופר שהרסתאני יאמר כי שמו היה יהודה , ועל פי זה יחליטו פינסקער וגראטין לומר כי הוא הוא יהודה הפרסי הנזכר מהראב"ע ומחקראי משה בשיצוי , ולעת עתה היא רק השערה שאין לה יסוד ראייה והוכחה , הכנוי של יודגאן א ל ר א ע י (הרועה) נשתבש אצל הסופר הזה א ל ר א ע י (הקורא- וגם בכתיבה ערבית בנקל יתחלפו אות הד' והר' כמו בעברית) . וגם על השבוש הזה בנה פינסקער בנין גדול , ולבד מהקרקסאני שיאמר בפירוש כי נקרא בכנויו זה על כי היה רועה את עמו עוד יקראו לו כן אלברוני (ולחנם נכנס המתרגם ספרו לאנגלית ה' זאכאוי בדוחק גדול לפרש שהוא מוסב על שריעי או שריני . ואמנם הוא לא ידע מיודגאן וכנויו מאומה) , והדסי באשכול שיקרא לו דרך התול רועה גמליך , וגם זה יוכיח שקרא א ל ר א ע י ולא א ל ד א ע י . עוד יספר שהרסתאני שיודגאן חשב כי בתורה נמצאו כוונות פנימיות וחיצוניות משונות מן הכוונות והדרשות המתפשטות אצל כלל היהודים . גם נפרד מן היהודים בענין השתוות תכונות ה' אל תכונות בני האדם , וחשב את האדם לבעל בחירה מוחלט ושבעבור זה ראוי הוא לשכר ועונש על פעולותיו . שהרסתאני יספר גם כן מתלמידיו של יודגאן ששמו היה מושבא ובני סיעתו היו נקראים על שמו א ל מ ו ש ב א נ י ה (המושבאנים) . דעותיו ברת ואמונה היו דומות לדעות רבו יודגאן , אולם הוא צוה אל בני כתתו לצאת למלחמה נגד מתנגדיהם , ובסביבות העיר קוים בפרס נהרג הוא ביחד עם תשעה עשר מתלמידיו- איזה מכתת המושבאנים הורו בנבואת מחמד וכי הוא היה נביא שלוח אל בני ישמעאל ולעמים אחרים לבד מבני ישראל , וכבר ראינו למעלה כי אבו-עיסוי שהיה רבו של יודגאן הוא המציא את הדעה הזאת . וכבר נודע כי היא היתה ליסוד מוסד גם לענין וההולכים בעקבותיו .

בפרק יג ידבר המחבר מענין מיסד הכתה היותר מפורסמת בישראל והיא כתת הקראים . ואלה דבריו אדותם : אחרי יודגאן בא ענין ראש גלות בומן הכלוף אבו-ג'עפר אלמנצור 1) , והוא גלה את האמת כלה בעניני הדת . הוא היה בקי מאד במאמרי הרבנים , ולא היה בהם איש השוען על חכמתו . וספרו כי ראש הישיבה האיי ואביו תרגמו את ספרו של ענין מארמית לעברית ולא מצאו בו דבר שלא נודע מקורו במאמרי הרבנים . זרק משני דברים לא ידעו בתחלה את מקורם : במה שאמר אדות הבכור ובמה שחלק בין הזרע שנורע [או : הולד שנתיעבר] אמו ממנו] בישראל ובין הזרע שנורע בין הגוים . ולא ידעו שניהם [רב האי ואביו] מאין לקח ענין זאת , אולם אחרי כן מצאו את המקור לדבריו בחזנות

(פיוט) ינאי . — ואלה הם הדברים שבהם נפרדו ענן ובני סיעתו מן הקודמים להם . הוא התיר לשאת בשבת דבר קל ואמר על זה : „אין משא אלא ככתף , דכתיב בכהף ישאו” (במדבר ז' ט'). והנה איזה מתלמידיו חשבו כי כוונתו אל הנושא בתוך הבית שלא ישא על כתפיו . אולם (יאמר הקרקסאני) משפט דבריו לא נראה כזה . וצוה ענן להתפלל במקום מיוחד הנקרא ח צ ר . ואמר כי מי שאכל בשבעת ימי הפסח מצה מחטים [ולא משעורים] הרי הוא כאלו אכל חמץ . וחייב לקיים מצות מילה במספרים ולא בכלי אחר , וצוה להשתמש בעת המילה בשתי ממליות פשתן [או : לחתך שני חתכים ? בערבית : „באן יסתעמל פי אלכתאנה ברכתין כתאן”] גדולה וקטנה ביחד עם שמן אנוזים . ולפי דעתו כל מי שלא עשה אחד מן הדברים האלה הרי הוא כאילו לא מל , וחייב למול ביום אחד עשר לחדש ולא ביום אחר . והאשה המקבלת על עצמה דת יהודית , צריכה לדבריו לעשות זאת ביום שמיני לחדש , וחייב לבקש את האביב ביום ארבעה ועשרים לחדש שבט : ולדעתו חדש שבט הוא החדש שמעברין אותו בשנת העבור . ומשפט דבריו נראה כי הוא התיר נשואי דורתו שלא מן האב . אולם בני סיעתו יברחו מזה בריחה גדולה [ימאנו לקבל זאת] , והתיר נשואי בת אשת אביו אם אין לאביו זרע מאשתו זאת . ודעתו הוא כי הוראת הכתוב ואשה אל אחותה (ויקרא י"ח , י"ח) היא „אשה ובת אחותה” . ואמר כי משמעות הכתוב וכי ירוק הוב כטהור (ויקרא ט"ו , ח') הוא דוקא , ולכן אם ירוק הוב „באשה מהורה” לא נמאח . וצוה לצום שבעים יום מן שלשה עשר לחדש ניסן עד שלשה ועשרים לחדש סיון . וחייב לצום את היום השביעי מכל חדש וחדש , ואת שני ימי המגלה [הפורים] . ואמר תשמיש המטה ביום , ואסר לבוא על אשה הרה אחרי שלשה חדשים להרונה . ואם הל יום חמשה עשר בניסן בשבת דחה את המועד ליום הראשון שהוא יום ששה עשר . וכן עשה בחג הסוכות וכו' וכו' . ויספרו ממנו כי הוא האמין בגלגול נפש , וכי חבר ספר בזה . וכבר ראינו אנשים מההולכים בעקבותיו שיאמינו בגלגול . ועוד נדבר אדות המאמינים בגלגול , והתשובה עליהם במקום אחר שיבוא מזה הספר .

לרגל מלאכתי במאמר הקצר הזה לא אוכל להאריך פה אדות

ענן והתיסדות כת הקראים, רק אעיר איזה הערות קצרות בענין זה.

(א) דברי הקרקסאני : „והוא גלה את האמת כלה בענין הדת” מקבילים לעומת מה שאמר למעלה אדות צדוק מיסד כת הצדוקים שהוא גלה חלק מן האמת . וזהו אמנם נכבד הוא לנו לראות כי הסיפר הקראי היותר קדמון (וכפי שנדע עתה הוא גם היותר יקר ונכבד בניניהם וכאשר על זה יורה מה שהראב"ד בספר קבלתו יוכיר אצל ענן רק את הקרקסאני) המדבר על דבר כתות הדת ידע היטב את היחס הנמצא בין הצדוקים והקראים כאשר דברתי כבר מזה למעלה בהערה לפרק ו' .

(ב) על בקיאותו בדברי הרבנים באמת יעידו כמה ממאמריו , כן מאותם שנמח בהם אחר דעת הרבנים וכן מאותם שהתנגד בהם לדעתם . והנה רב גמרוני קלע אל השערה בתארו את ענן כדברים אלה : „שאמר לכל התועים וזונים אחריו עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד שלי” (1) . כי

(1) סדר רב עמרם נאון חלק א' דף ל"ח ע"א .

בימינו אלה שנתגלו איזה חלקים מספר המצות של ענן נובל לראות עין בעין כי כל מגמתו היתה לחקות את התלמוד. וגם בשטתו בדרושי המקראות כאסמכתות לדברי הלכות ודינים אהז בקצה החבל אשר לשיטת הרבנים בעלי התלמוד. ואציג פה לדוגמא איזה מקומות מספר המצות שר ענן כהוכחה לאמת דברי רב נטרוניא גאון.

1) וכי ימות מן הבהמה דאי שאחיט לה לבהמה כ[עידן דקריבה ל]מות כי נבלה היא. ומשים האבי אמא [ענן ישתמש תמיד במלה א מא כמובן א מ ר] ימות לא [ורועך] דלאו על בהמה דמיתא מימת קאים אילא על בהמה דשחטין לה בעידן מיתה קאים, דבהמה בלשון נקבה איקריא דקא [מא] ואת הבהמה אשר תאכלו. והואיל דשחיטה זכר [הוא] דשאחיט משום הכי אמאי מות בלשון זכר, ואמא ה בהמה, מפי ביה הא, דעד דהויא בת תמניה יומי לא מטמיא ולאכילה נמי לא שריא, ולא שרי לן למיכל אילא בהמה דלא מריעא.

[הדרשה מן המלה ימות שהענין מוסב על שחיטה מפני שהשוחט הוא זכר, וההוכחה מאות ה' של הבהמה שצריכה להיות בת ח' ימים (שהוא על דרך חילוף האותיות ה' וח' שנמצא כמה פעמים בתלמוד) — יורו למדי איך היתה שטתו של ענן בדרש הלכה].

2) ואמא וחליצה דומיא דחלוצי צבא דקא מרמי להון להני מסני [= מסאני, מנעלים] כי זינא דמלחמה. דאי סים גורבי [פוזמקאות] מסני הוא דשלפא להון וגורבי לא שלפא להון דקא קרמי [= דקא דמי, שמשוה ומרמה] להון. לזינא, וזינא דליליה לחודיה דשלחין להון ומני [= ומאני] דתותיה לא שלחין להון אבל היכא דאמא [= דאמר] של נעלך אפילו גורבי נמי שלוף דכתיב כי ישל אלוה נפשו, מה של דנפש כולה נפש משתלפא אף של הנעל כוליה נעל משתלף בין פסניה ובין גורבא כולה, כי אמא וחליצה נעלו מעל רגלו בלשון יחיד דמסני לחודיהו הוא דשלפא להון, דכתיב הכא נעלו מעל רגלו בלשון חד וכתיב התם ונעלך לא ברתה מעל רגלך בלשון חד, מה נעלך דהתם דעל רובא קאים ואמריה בלשון חד, אף היי [האי] נעל על תרויהו מסני קאים ואמריה בלשון חד דלא תשלוף גורבי כי היכא דפרישנן. אבל בהדי של כתב נעלך מעל רגלך בלשון רובא למשלוף גורביה בהדי מסניה.

3) גם פה נראה דרכו של ענן בהוכחותיו לדרש ההלכה, והחלוק אשר יחלק בין ח לץ ובין של (נשל) לענין חליצת הפוזמקאות וכן בין לשון יחיד ורבים בענין זה — יראה לנו את שיטתו ברור כצהרים].

4) ובתולה דם בתוליה לא מטמא ביה לא היא ולא בעלה, דדם בתולים לאו טמא הוא דכתיב ואשה כי יזוב זוב דמה, קא אמא יזוב זוב דמה ואי אמא יזוב דמה הוה סגי ליה, אילא מפי כתב זוב לאודועך דהיי [דהאי] דם דקא מטמי באשה דם דתדיר דדייב מינה הוא. אלמא דם דלא תדיר דדייב מינה [הוא] לאו טמא הוא, הילכך דם בתולים לאו טמא הוא, דהיי לאו דם דתדיר למידיב מן אשה הוא. אבל או [אי] בתר ביאה ראשונה כרפסיק דם בתולים תניא הויא [חזיא, היא רואה שנית] דם הוי לה גרה. דדם בתולים כתרין גיסנא [גיסין] דרחם קביע. דקא קרי ליה "בתולים" בלשון "תלם", קא רויס לך דדם בתולים איתיה בשני תרמים דרחם.

לשון ב' תלים

קא משוי ליה לרחם כי אניא [אוגיא בתלמוד] וקא אמא דאיתיה לחוי דם בהיי ניסיה דהיי אניא ובחיי ניסיה, הילכך לא אפשר למהות בעילה כדרכה אילא דמתבענן [דמתבועין] הנך תרין גיסני דאניא, וכיון דאתבועו לה וכל דמא דאית בהו בחד שפכו אתו הי דבר כל דמא דחויא בתר דפסיק דם בתולים לאו טמא הוא. לא מיטמי בהו לא נבעלת ולא בעל. אילא מיטמו תרויהון טמאת שכבת זרע וסחו וכד ערבא שמשא דכו כי היכון [היכא] דפרישנן בטמאות.

[ממקום השלישי הזה נראה לדעת גם מצב ענן כחכמת הלשון העברית, כי יחשוב לדבר פשוט שהמלה "בתולים" נגזרה מן "תלם", וברצות ה' נדבר מזה ביחוד כשנדפוס את כל הנשאר לנו לפלימה מספר המצות של ענן].

(ג) רב האי ואביו שזכרו פה מהקרקסאני אי אפשר לומר שהם הגאונים רב שרירא ורב האי בנו, כי הקרקסאני קדם להם בזמן, וכפי הנראה הכוונה "לרב האי גאון בן מר רב דוד שהיה דיין בבגדד שנים רבות קודם לגאונותו" (שערי שמחה מר"י בן גיאת חלק א' עמוד ס"ג). ולפי ההשערה היה לו שם דין ודברים עם הקראים השוכנים בעיר הבירה. וכבר מובא ממנו מאמר ארוך אדות קדושהחדש הערוך נגד הקראים (לקוטי קדמוניות לפינסקער עמוד 131—148). ואם אמת בפי שמועת הקראים שהתעסק רב האי בספר המצות של ענן אולי העתיקו להשיב עליו ולכמל דבריו בדרך הוכח-ויוסף הרואה בכתאב אלאסתבצאר שהביא המקום הזה מהמחבר שלנו יכתוב שרב האי ואביו העתיקו ספרו של ענן מארמית לערבית (ולא לעברית), ואולי היא הנסחא הנכונה. ואדות פיוטי ינאי הנזכרים פה ראה הערתי בזכרון לראשונים (חלק ה' עמוד ק"ח). ועוד במקום שני מספרו (בפ' ל"ט ממאמר י"ג המדבר בדיני ירושה?) יאמר הקרקסאני כזה: "אולם ענן אמר אדות זה מה שספרנו ממנו בראש החבור. והוא מה שלקח מפיוטי ינאי על דבר מי שאמו נתעברה אצל הנכרים וילדתו אצל ישראל".

(ד) המאמר אדות המילה חשבתי לפרש בתחלה שהוראתו: שצריך לחתך שני חתכים במילה (כתאן, הכף עם נקודה למעלה), ושערת כי דעת ענן היתה לפרש את הכתוב (יהושע ה' ב') ושוב מל את בני ישראל שנית כפשוטו, תחת אשר הרבנים (מסכת שבת דף קל"ג) למדו ממנו חיוב הפריעה, וגם הקראים אהרן ניקומדיאו, "בגן-עדן" ואליה בשיצי, "באדרת-אליהו" (מצות מילה) נתקשו בו. אולם הבארון רוזן העירני כי לא נמצא את המלה הערבית שזכרנו בתמונה כתאן כי אם תמיד כתאנה (בהא נקבה). ובעבור זה מההכרח לומר כי כוונת ענן היתה לאיספלנית וכמון (מיון ושמן) וגם לסמרטוט לעצור בעד דם המילה הנזכרים במשנה שבת (פרק י"ט משנה ב'). ויתר הדברים אדות ענן אקוה להעריך במהדורותי מספר המצות שלו.

בפרק יד ידבר המחבר מבנימין אלנהאונדי ויאמר כי לפי דעתו ברא הבורא מלאך אחד והמלאך הזה הוא יצר את העולם והוא שלח את הנביאים ועשה האותות והמופתים ונתן חקים ומשפטים. גם הוא הוא הנוהג את העולם וזאת הבורא הראשון, ודעתי היא כי היבום נוהג בשפחה. ואמר כי דברי הכתוב והיה הבן הבכור לשניאה כי בן האהובה אף אם נולד קודם איננו בכור כי אם תמיד הבכורה היא רבן השנואה אף אם נולד אחרי בן האהובה. אם רק הוא פטר רחם

לאמו. ודעתו כי במאמר הכתוב אם במחתרת ימצא הנגב והכה ומת יכוון לכל נקב שיהיה אף אם היה הנקב מומן קדום או בחורבה באופן שהנגב לא חתר את הנקב. ואמר כי במלות לא תסגיר עבד אל אדוניו יכוון הכתוב גם לעבד של איש ישראל שברח אליך שאסור לך להשלימו אל אדוניו. ואשר לישא את המינקת, ודעתו כי הנער חויב במצות מומן שיתחיל לדבר, ותייב לעשות ראשי כל החדשים לפי החשבון [של הרבנים] וראשי חדש ניסן ותשרי על פי ראית הירח. ודעתו כי מהרת העוף לאכילה היא בשחימה ומליקה ביחד וכו' וכו'.

אדות המראך הנכרא שעל ידו ברא ה' את כל הנמצאים ומנהיג את העולם — כבר ראינו למעלה שזאת היתה דעת בני מגאריה (בפרק ז'). ואחרי אשר ידענו כי עוד בימי הקרקסאני היו נמצאים איוה ספרים מבעלי הכתה הזאת לא נתפלא אם בנימין הנהאונדי קרא את הספרים האלה והחזיק בדעתם. ואת השערתו כי הכוונה באלמנאריה להחולכים בשיטת פילון האלכסנדרוי אדות הקול הנכרא (לוגוס) כבר הצעתי למעלה. וכבר הרגיש גראַמץ על דבר היחס שבין דעה פילון ובנימין. ועתה נדע גם על איוה אופן הגיעה שיטת פילון אל הנהאונדי — על ידי ספרי המנאריים. ואדות היבום לשפחה סתם בנימין את דבריו ולא נקל הוא לפרשם. ואם נאמר כי כוונתו לשפחה ישראלית שאחי בעלה חייב ליבם אותה כשמת בעלה בלא בנים — מאי רבותא וצריכא למימר? ואולי הכוונה לשפחה כנענית שנשאת לרבה ומת הוא שאחיו חייב ליבם אותה כמו אשה כשרה, ואת האסור לשאת את מינקת חברו לקח אצל הרבנים בתלמוד (מס' כתובות).

בפרק מן ידבר הקרקסאני מהדברים הרעים (מסאוי) של ישמעאל אלעפברי (כן הוא כנויו ולא אלעפברי). ישמעאל זה חי בימי הכלוף אלמת עצים באללה (משנת 884 עד שנת 842 למה"נ). רוב דברי ישמעאל (יאמר המחבר) נוטה לשגעון והזיה וכל מי מהנבונים ששמע אותו צחק עליו, ובכל זאת היה בעל גאון וגאווה והשתדל לבנות את ענן בספריו ולהציגו כאיש בער ופתי. עליו יספרו כי בעת שהרגיש כי קרוב יום מותו צוה לבני סיעתו לכתוב על קברו: „רכב ישראל ופרשיו". ישמעאל זה במל את הקרי וכתוב ואמר כי מההכרח לקרוא כפי הכתוב. ולעומת זה יספרו ממנו דבר אחר המתנגד לזה. והוא כי לדעתו נמצאו כתורה דברים שבתחלה היו כתובים באופן אחר (תקוני סופרים). כן למשל ויאמר קין אל הבל אחיו, אמר כי בראשונה היה כתוב עוד: „קום נצא השדה", וכל העם רואים את הקולות, לדעתו היה כתוב „שומעים את הקולות" — כי הקולות לא יראו כי אם ישמעו. וכבר הגדנו למעלה (יאמר קרקסאני) שגם השמרונים יאמרו כן, ואורי שמע זאת ישמעאל מהם. ואמר עוד כי בכתוב ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה. תחת המלה אכלו צריך להיות יאכלו, כי בעת ההיא עוד לא אכלו ארבעים שנה. וכמו כן חשב כי תחת הכתוב כל נפש בנו ובנותיו „שלישים ושלוש" הוא טעות הסופר, ובאמת היה כתוב „שלישים ושנים". ולדעתו ראש החדש יתחיל מעת המולד, ומומן זה תתחיל תפלת ראש חדש והקרבת הקרבן, ואף אם הוא קרוב לזמן בוא השמש. הוא התיר לאכול בשבת מה שהכינו הנכרים ביום השבת כמו פרי הבאדנגאן הצרונים באש והפירות שנקטפו מהאילן בשבת וכדומה לזה, ועוד דברים גרועים בתכלית ההפסד ראלה. ונעיר על זה כי קסופר

מקריזי יאמר בקצרה ובלי דיוק כי בני הכתה אל עכב ריה במלו איזה מהלכות השבת וגם שנו איזה דברים בפירושי התורה. והדסי באשכול יזכיר רק אדות נוסחאות ישמעאל בתורה ועל דבר דיני שבת לא יזכיר מאומה.

בפרק מז ידבר המחבר בקצרה אדות מיסדי הכתות מוסי אלועפראני מלך אלרמלי. הראשון מהם היה בסוף ימי בנימין נהואנדי וישמעאל אלעכברי [בערך מחצית המאה התשיעית למה"נ] ונודע בכנויו אבו-עמר אן אלהפליסי. הוא נולד בכנרדא והלך לשכון בתפלים שהיא עיר בארמעניא ושם יסד את כתתו. בני סיעתו של ישמעאל אלעכברי יאמרו כי אבו-עמראן היה תלמידו וקבל ממנו. הוא לא כתב ספר מיוחד אדות שיטת דתו, רק נודע כי בדברים רבים חלק על הרבנים. כן למשל חייב לחונ את חג השבועות כיום ראשון לשבוע. ואסר נשואי בת אחיו ובת אחותו ואכילת האליה. הוא הסכים לדעת ישמעאל אלעכברי כי זמן ראש החדש הוא מן המולד. אולם הוא חשב את כר היום ההוא לראש חדש. הוא כתב תשובות לשאלות המיוחסות לחייו [אלבלכין] ומחברת קמנה בהיתר אכילת הבשר. ויאות מלך שהיה מעיר רמלה בארץ ישראל נודע רק שבכמה דברים הסכים עם אבו-עמראן אלתפליסי. אדותיו יספרו כי עמד במקום בית המקדש ונשבע כי על המזבח שהיה בבית הזה הקריבו תרנגולים. וזהו אמנם (יאמר הקרקסאני) מעשה בור ועם-הארץ. מכני סיעתו נמצאו עוד בעיר רמלה בימי המחבר ונקראו בשם אלתרמליה או אלמלכיה.

מכנויו של אבו-עמרן (לכד אלתפליסי) אלועפראני נדע כי שכן איזה זמן במקום הנקרא זעפראן אצל העיר המדאן בפרס, או במקום המכונה בשם זעפראניה בקרבת העיר כנרדא. ולחנם זולא אמת הגיה פינסקער (לקומי קדמוניות עמוד כ"ו, וממנו לקח גאטמלאכר בקרת לתולדות הקראים עמוד 201) את שמו אלאזפהני ואמר כי נקרא כן על שם העיר אספהאן שלא נכתב מעולם אזפהן. ונמצאת גם כן כתה ישמעאלית הנקראת „אלועפראניה" על שם מיסדה שהיה מאחד משני המקומות שזכרנו (שהרסתאני חלק א' עמוד 61—62 ובהעתקה אשכנזית להארבריקקער חלק א' עמוד 92—93). ואנב למדנו מדברי הקרקסאני שבמאה התשיעית למה"נ היתה עדה גדולה מישראל בעיר הפלים בקווקאזוס ושם נתיסדה כתה חדשה, והתפליסי הזה היה הראשון מהנודעים לנו שכתבו נגד שאלות חייו הכלבי, ואחריו כתבו נגדו רב סעדיה גאון ורב שמואל בן חפני גאון והקראי סלמון בן ירוחם, והוצרך התפליסי לכתוב אדות היתר אכילת הבשר, מפני שיודגאן אסר אכילת הבשר בגולה (ראה למעלה בפרק י"ב).

ואודות מלך הרמלי נמצא ערכוב דברים אצל הדסי באשכול (א"ב צ"ח אות ע') כי יאמר שמלך זה העיר שאבו-עמראן נשבע בבית המקדש, ותחת התרנגול יאמר שם כי השבועה היתה אדות הזרזיר. וראה עוד פינסקער (ל"ק ע' 84). ואלום הוצרך מלך זה להשבע מפאת כי ענן חשב את התרנגול והתרנגולת בין העופות האסורים לאכילה, ובשעות כתב הסופר הערבי מקריזי שמלך זה היה תלמיד ענן, ובאמת חי כמאה שנה אחרי ענן, ולכן בספק גדול הוא אם כנים הם דברי מקריזי שבני הכתה אלמלכיה האמינו כי בעת תחית המתים יקומו לתחיה רק אותם האנשים שהביאו ראיות לתחית המתים מכתבי הקדש. השמע איש דבר זר כזה?

בפרק יז ידבר הקרקסאני אדות מ שויה אל עכברי, אחרי ישמעאל (יאמר המחבר) שכן בעכברא משייה שהיה חלוש המוח וכאיש אובד עצות, ובני סיעתו היו נמצאים עוד בעיר עכברא בימי המחבר ולא נמצא ביניהם איש חכם ומבין בספרים, משייה זה התיר אכילת החלבים. בראשונה (יאמר קרקסאני) חשבתי כמו שאר האנשים שמשויה הוא הממציא את ההיתר הזה. אולם אחרי כן ספר לי זקן אחר מיושבי עכברא כי משויה למד זה מאיזה מיושבי מדינת גבאל [ארץ מדי הקדמונית]. וזהו דבר אפשרי כי אנשי גבאל זה דרכם להמציא ולחדש דברים מדעתם. ועל כל פנים מ שויה היה הראשון שפרסם את הדעה הזו והשתדל להביא הזכחות לאמתתה. הוא היה אומר כי חג השבועות צריך להיות ביום הראשון. אך לא ידע באיזה יום ראשון, ולכן צוה להחולקים בעקבותיו לחוג את החג הזה ביחד עם הרבנים, וכזאת היא גם דעת איזה מיושבי העיר בצרה [הקראים]. את חג הפסח צוה משויה לחוג המיד ביום החמישי. וזהו למען יחול יום הכפורים ביום השבת, כי כן יפרש את השם „שבת שבתון” הנאמר ביום הכפורים שהוראתו היא שבת כפולה. בענין קביעת ראשי חדשים היה משויה מסופק וייעץ לבני סיעתו לעשות כזה כמנהגי הרבנים. דעתו היתה כי הקרבת הקרבנות בשבת היתה אסורה בבית המקדש, ובעבור זה באר את הכתוב עולת שבת בשבתו כמו לשבתו, רצה לומר שיקריבו את הקרבן קודם שיגיע זמן השבת. מ שויה צוה לפנות בעת התפלה לפאת מערב, ונמצא לפי זה (יוסף הקרקסאני) כי השוכנים במצרים ובמגרב יחזירו את אחוריהם לירושלים בעת התפלה.

הדסי כאשכול יקרא למ שויה, בעל בבי. ויאמר כי הוא היה משוכני העיר בעל בכ. ואת שם המדינה גבאל, יתרגם הדסי במעות „יושבי ההרים” כאלו היה שם כללי. ועוד יבוא הדסי כי משויה התיר את „עיון הזהובים” בשבת ביום טוב. ומה שצוה משויה להתחזר את פניו למערב בעת התפלה אולי סמך את עצמו על דברי התלמוד שהשכינה במערב (בבא בתרא דף כ"ה). ואדות הקרבת הקרבנות בשבת בזמן שבת המקדש היה קים הנה הענין הזה הכי נכבד הוא לענין התפלות שהן במקום הקרבנות.

בפרק יח ידבר המחבר אדות דניאל אלדאמנאני הנקרא אלקומסי. אדותיו כבר דבר הקרקסאני למעלה (בפרק א') והתאונן עליו על התנגדותו הגדולה לענין. וגם פה יאמר, כי דניאל אמר שאין להשתמש בשכל בעניני הדת. גם הוא לא האמין במציאות המלאכים על דרך שיאמינו בזה כל בני ישראל דהיינו שהם נמצאים חיים ובעלי דבור הנשלחים מה' כמו הנביאים. ולדעתו השם מלאך ומלאכים יורה על הדברים שה' יפעל על ידם את פעולותיו. כמו האש, הענן, הרוח וכדומה. הוא אסר באכילה את דם הדגים. ומהארבה אסר רק ארבעה מינים הנוכחים בשמותם. גם אסר בתשמיש בלילה [בחלק האחרון מן הלילה] לבל יאחרו זמן התפלה. ואמר כי טומאת המצורעים נוגהת גם בזמן הזה. ויספרו ממנו שהוא אמר כי רק מכן עשרים שנה ומעלה חייבים במצות. וצוה לנהוג בלילות המועדים בהולקת הנר כמו שנוהגים הרבנים בשבת [להדליק

לקורות הכתות בישראל

קודם כניסת יום טוב] . ודעתו כי מה שאמר הכתוב ומלך את ראשו הוא לאחר השחייה . גם יאמרו שהוא התיר עדות הישמעאלים בראית הירח .
 דניאל זה הוא האחרון (לדברי הקרקסאני) מראשי הכתות שחברו ספרים ולדעתם נתפשטה בין העם . ובסוף הפרק הזה יאמר המחבר כי איזה מהכתות שחשב כבר במלך ועברו מן העולם . למשל , הצדוקים המגאריים ובני סיעתו של ישמעאל אלעכברי . מהענניים נשארו בימיו רק מעט מועד ומספרם ימעט בכל יום . מהסורים למשמעת אבו-עיסא אלספהאני נשארו בימי המחבר רק כעשרים איש בדמשק . ולמעלה כתב כי מבני סיעתו של אבו-עמראן (מוסי אלועפראני) נמצאו או בעיר תפלים . בעיר רמדה היו אז אנשים ההולכים בעקבות מלך אלרמלי ובעיר עכברא מתלמידי משיה אלעכברי . ואדות הקראים יאמר כי דעותיהם נפרדו מאד, וכמעט שלא נמצאו אז ביניהם שני אנשים המסכימים לדעה אחת . ומענין זה ידבר המחבר בפרטות בפרק האחרון והוא פרק י"ט מזה המאמר .

מתוכן פרקי המאמר הזה אשר הצגתי לפני הקוראים בנקל נראה מה יקר ונכבדו דברי הקרקסאני לקורות הכתות בישראל ואיך על ידיהם נוכל להקן כמה שגיאות שנפלו בהם החוקרים בתולדות ישראל ולמלא כמה חסרונות . הכתה הנקראת אלמגאריה (אנשי המערות) שחשבו עד עתה שהיא אחרי בנימין נהאונדי (במאה התשיעית למספר הנוצרים) — כפי שנודע לנו עתה היא מוזנן שלפני חרבן הבית . וכפי ההשערה היותר קרובה היא היא כת האיסיים או התרפימיים . שימת בני הכת הזאת שה' ברא מלאך אחד והמלאך הזה הוא יצר את העולם ומנהיגו . קרובה היא לשימת פילון האלכסנדראי אדות „הקול הנברא“ (לוגוס) שגם הוא נקרא אצלו המלאך הראשון . וכפי הנראה לפילון זה יכוון המחבר שלנו בדבריו אדות הסופר אסכנדראני . ועוד מחבר אחד מבני המגאריים (שירוע שמו ?) חבר ספר ידוע . והספרים האלה שהיו נמצאים עוד במאה העשירית למספר הנוצרים היו בלי ספק לנגד עיני בנימין ומהם לקח את דבריו בענין המלאך הנברא . וגם שם הכתה הזאת נשתבש אצל הסופרים המאוחרים ומאלמגאריה נתהפך לאלמקאריה (שהרסתאני) , אלמגדיה אלגדייה (הדסי) , אלמגריה (מקריזי) . ולדברי הדסי שמפרש את הוראת השם „אנשי המערות“ לא שתו החוקרים את לבם עד הנה . ויקרו לנו כמו כן דברי הקרקסאני (שלקח מן המקמין) אדות הכתה הנקראת אלקרעיה (בעלי הקשוואין והדלועין) . וכפי הנראה הכוונה לענף אחר מבני האיסיים שבמצרים . ודברי הדסי אדותיה היו סתומים וחתומים . ואצל הסופרים הערבים לא נזכרה כלל . ובעבור זה יפקד מקומה גם אצל גראַמץ . אדות אבו-עיסא אלספהאני נלמוד מדברי הקרקסאני שזמנו היה בקץ המאה השביעית למהצ' . ושהרסתאני ואחריו גראַמץ יאחירו את זמנו כמעט לערך חמשים שנה . וזה אמנם נכבד הוא לנו לדעת אם קדם הוא לענף או ענף היה קודם לו ומי למד ממי . ועתה נודע כי גם תלמיד אבו-עיסא יודגאן היה קודם לענף . ואין ספק בדבר כי ענף קבל דברים הרבה משניהם כאשר אשתדל להוכיח במקום אחר . והמחבר שלנו יספר כי מכתת

אבו-עיסא (או העיסמוניים) נשארו בימיו כעשרים איש בדמשק. תלמידו של אבו-עיסא יודג'אן הנזכר נהפך אצל גראמץ לתלמידו של ענן ולקראי. ובאמת היה קודם לענן, וגם כנויו אלראעי (הרועה) נשתבש אצל המאוחרים אלראעי (הקורא). וכבר מדברי הדסי באשכול הקורא לו בדרך ביוון „רועה גמליך" יכלו החוקרים לעמוד על אמתת הנוסח אלראעי. ובקורות ספרות ישראל יקרו לנו מאד דברי המהבר שלנו אדות הסופר הקדמון דוד בן מרואן אלמקמץ שהיה עד כה כחידה סתומה בעיני החוקרים והרבו לגנב עליו הרבה השערות שאין להן כל יסוד, כאשר רמותי על זה למעלה (וראה עוד מאמרי הקצר במה"ע החוקר שנה שניה מחברת ראשונה). וכמו כן אדות מיסדי הכתות ענן, בנימין נהאונדי, ישמעאל עכברי, אבו-עמראן אלתפליסי (או מוסי אלזעפראני), סלך אלרמלי, משויה עכברי ודניאל קומסי — זנס אדות ההולכים בעקבותיהם וסרים למשמעתם נוכל ללמוד ממאמר הקרקסאני כמה וכמה פרטים יקרים ונכבדים לקורות הכתות בישראל. וביחוד נלמוד חדשות גם כענין היחס שבין הצדוקים והקראים שהיה אצל קדמונינו כדבר פשוט שאין עליו חולק ומערער.

בכל הדברים האלה יכלתי לנגוע במקום הזה רק בקצה עמי. כי ידידי הר"ר שפ"ר נר"ו מאיץ בי לכלות מלאכתי. ואקוה להרחיב הרבוב בכל פרט ופרט ברצות ה' במקום אחר ולהביא את הוכחותי מספרים קדמונים כ"י שעוד לא נודעו בקהל החוקרים ודורשים בקורות ישראל וספרותו. ושם אדבר גם נרחבה אדות הסופר יעקב הקרקסאני ומהות ספריו, ואדות המחברים והספרים שהיו לנגד עיניו והמקורים ששאב מהם. וה' יעזר לי להוציא דין אמת לאמתו בדרישותי וחקירותי!

פטרסבורג בחדש ניסן התרנ"ד

אברהם אליהו הרכבי

B

757.